

Poboljšanje sveukupnog položaja mladih kroz međuresorni pristup

Analiza stanja

Loš položaj mladih u Crnoj Gori ogleda se, prije svega, u neujednačenim prilikama za razvoj i ostvarenje sopstvenih punih potencijala, diskriminaciji i nejednakosti u ispunjavanju potreba i ostvarivanju prava, ugroženom i narušenom (mentalnom) zdravlju i blagostanju, te u manjku priliku za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj kreativnosti.

Puna implementacija omladinske politike nemoguća je bez **funkcionalne međuresorne saradnje**. Omladinska politika je međuresorna i multidisciplinarna javna politika, čija uspješnost zavisi i od horizontalne i od vertikalne sinhronizacije različitih subjekata. Upravo je koordinacija jedan od glavnih principa i izazova za uspješno sprovođenje omladinske politike. Međuresorna saradnja i koordinacija, zasnovane na principu dobrog upravljanja, podižu efikasnost, demokratičnost, otvorenost, a doprinose i uspostavljanju mehanizama unutrašnje kontrole i osiguravanja visokog nivoa društvene odgovornosti.

Oblasti opisane u nastavku su u primarnoj nadležnosti različitih Vladinih resora, kroz koje postoje određene mjere koje targetiraju mlade ljude. Ipak, neophodno je raditi na ciljanom uključivanju mladih u razvoj istih, kako bi razvoj mjera i aktivnosti doprinio direktnom rješavanju izazova s kojima se mladi srijeću, vodeći računa da i takvi napori budu sinhronizovani i koordinisani u svim resorima. Namjera ove analize izazova, u cilju poboljšanja položaja mladih, bila je ne samo identifikovati najznačajnije izazove, već i posebno apostrofirati one izazove koji nijesu prepoznati u postojećim strategijama i sektorskim politikama, a čije bi sprovođenje, kroz međuresornu saradnju, direktno uticalo na poboljšanje položaja mladih.

Slijedi kratak pregled najvažnijih oblasti i prioritetnih problema na koje Strategija za mlade može djelovati, u sinergiji sa sektorskim strategijama i nadležnim resorima, kako bi doprinijela poboljšanju položaja mladih.

Pa prirodno je da ne može jedna institucija sve da uradi. Ministarstvo za mlade mora da postoji. Ali ono mora da saraduje sa drugima, da se vidi s ekonomijom oko zaposlenja, pa i sa poljoprivredom, da se neki mladi bave i poljoprivredom, zašto da ne. Da se vidi s Ministarstvom turizma kako tu mladi mogu da doprinesu u promociji zemlje. Da se vidi s Ministarstvom prosvjete, normalno, što su potrebe mladih tu. Da vidimo zajedno s prosvjetom i inostranim poslovima će su naši mladi koji studiraju i žive vani, što oni mogu da urade za državu, a što država za njih. Pa normalno da svi moraju da saraduju, a ne kao sada.

Učesnica fokus grupe

Nedovoljno prilika za razvoj i osamostaljivanje mladih

Nadležnosti i postojeći strateški dokumenti:

Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja do 2030 ubraja i „Unapređenje stanja ljudskih resursa i jačanje socijalne inkluzije”. Ministarstvo javne uprave bavi se unapređenjem kapaciteta i kompetencija unutar sistema javne uprave. Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo sporta i mladih također su nadležni za unapređenje ljudskog kapitala. Krovni strateški okvir koji se bavi ovim pitanjem jeste Nacionalna strategija održivog razvoja. Javne politike u oblasti zapošljavanja primarno su u nadležnosti Ministarstva rada i socijalnog staranja (MRS) i Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, a veliki dio programa zapošljavanja sprovodi Zavod za zapošljavanje. MRS je, između ostalog, zaduženo za uređenje propisa u oblasti radnih odnosa, zaštite i zdravlja na radu. S druge strane, MERT ima primarnu odgovornost za unapređenje konkurentnosti, poboljšanje investicionog okruženja i saradnju s biznis zajednicom. Osim toga, Ministarstvo ima zadatak da podrži rast malih i srednjih preduzeća i stvori povoljne uslove za razvoj modernog industrijskog sektora. Radi ostvarivanja ovih ciljeva MERT je zadužen za koordinaciju implementacije nekoliko ključnih strategija, uključujući Platformu ekonomskog oporavka, Nacionalnu strategiju zapošljavanja, Strategiju razvoja ženskog poduzetništva, te Strategiju za cjeloživotno preduzetničko učenje. MRS radi na pripremi i razvoju programa Garancije za mlade, koji će kroz IPA instrument obezbijediti da mladi budu obuhvaćeni obrazovanjem, pripravničkim radom ili zaposlenjem, u skladu s pravilima Garancija za mlade. Predlog programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2023-2025. godine predviđa mjere za rješavanje dugoročne nezaposlenosti, nezaposlenosti žena i mladih. Dodatno, Ministarstvo ekonomskog razvoja izradilo je Nacionalnu strategiju zapošljavanja u kojoj su mladi prepoznati kao posebna grupa, s akcentom na zapošljavanje nakon pandemije i ekonomske krize. Formalno obrazovanje za mlade u Crnoj Gori u nadležnosti je Ministarstva prosvjete. To, između ostalog, uključuje donošenje i odobravanje obrazovnih programa, objavljivanje udžbenika i drugog školskog materijala, dodjeljivanje nagrada učenicima i nastavnicima iz Fonda za kvalitet i talente, razvoj i realizaciju Nacionalnog okvira kvalifikacija, planiranje i ostvarivanje međunarodne prosvjetne saradnje. Kvalitet obrazovanja osigurava Zavod za školstvo na nivou predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, Centar za stručno obrazovanje na nivou stručnog obrazovanja (srednjeg, visokog), dok je za visoko obrazovanje nadležna Agencija za kontrolu i obezbjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja. Ispitni centar Crne Gore obavlja eksternu provjeru znanja i vještina učenika/ca, odnosno realizuje međunarodna testiranja i organizuje državna takmičenja učenika/ca. Ministarstvo prosvjete također priprema strategije razvoja opšteg srednjeg i stručnog, te visokog obrazovanja, kao i strategije cjeloživotne karijerne orijentacije, a među njima su i Strategija inkluzivnog obrazovanja i Program za razvoj i podršku talentovanim učenicima.

Nezaposlenost mladih je najveći problem, a za nas iz marginalizovanih grupa je to još teže. Za nas i nema dovoljno dodatnih obuka, jer mi, recimo iz udruženja paraplegičara, ne možemo da radimo baš svaki posao.

Učesnik fokus grupe

Prema Izvještaju Laboratorije za mlade Zapadnog Balkana (2019)⁸⁷, u Crnoj Gori ima skoro 14 500 mladih manje u odnosu na 2010. godinu, što predstavlja pad od 10,73% za samo 9 godina, praćeno padom od skoro 2,5% udjela mladih u ukupnoj populaciji u posljednjih 10 godina. Kao ključni problem prepoznaje se **visok procenat mladih koji razmišlja o životu van Crne Gore**. Naime, 50% mladih želi da napusti Crnu Goru u potrazi za boljom budućnošću⁸⁸, dok 70% mladih razmišlja o odlasku iz Crne Gore⁸⁹. Svaka druga mlada osoba svoj život u budućnosti ne vidi u Crnoj Gori, već u SAD-u (18,2%), negdje drugo (11,6%), zemljama regiona (8,9%), državama članicama EU (6,3%), Rusiji (2,4%).⁹⁰ Mladi muškarci su takođe oni koji u većem broju imaju namjeru da odu nego mlade djevojke.⁹¹

Mnogi mladi sa visokoškolskim diplomama, koji su napustili Crnu Goru zbog profesionalnog angažmana u inostranstvu, ne žele da se vrate u Crnu Goru, ali istovremeno osjećaju

potrebu da na neki način doprinesu rastu i razvoju svoje zemlje. Zanimljivo je da je među njihovim ključnim razlozima za migracije životni standard tek na trećem mjestu, dok su prvenstveni razlozi opšta društveno-politička situacija u Crnoj Gori i pristup tržištu rada, te radna (ne)kultura. Takođe, kao razlog odlaska mladi navode i otpor društva prema pozitivnim promjenama, zbog čega pozitivni primjeri, iskustva i priče rijetko ili nikako ne dolaze do izražaja.

Mladi u Crnoj Gori **nemaju mnogo mogućnosti za osamostaljivanje**. Prema podacima Eurostata, mladi iz Crne Gore u prosjeku se osamostaljuju tek sa 33,1 godinom, odnosno, 71,8% mladih ljudi živi s roditeljima. Čak i u grupi mladih uzrasta od 25 do 29 godina procenat je izuzetno visok – 62,19%.⁹² Osnovni preduslov za osamostaljivanje je finansijska nezavisnost do koje mladi teško dolaze. **Nezaposlenost mladih je visoka:** prema podacima Uprave za statistiku, stopa nezaposlenosti za kategoriju 15-24 godine u prvom kvartalu 2022. godine iznosila je 40,5%, muškarci 40,4% i žene 40,6%, dok je u I kvartalu 2021. godine – stopa nezaposlenosti iznosila 47,1%, muškarci 46,4% i žene 48,2%.⁹³ Žene su češće pogođene nezaposlenošću, a razlozi ovakvog trenda, uprkos akademskom uspjehu žena, prvenstveno su u jasnoj rodnoj segregaciji zanimanja.⁹⁴ Situaciju dodatno otežavaju i patrijarhalne norme, koje se izražavaju kroz stavove poput onog trećine žena u Crnoj Gori koje smatraju da muškarac treba da najvećim dijelom privređuje u domaćinstvu, dok će žena preuzeti veći, ako

87 Western Balkans Youth Lab, Mapping of Youth Policies and Identification of Existing Support and Gaps in Financing of Youth Actions in the Western Balkans, RCC, 2021, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3rFke5x>

88 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>

89 Istraživanje o stavovima mladih prema politici u Crnoj Gori i percepcijama politike, Vestminsterska fondacija za demokratiju, 2019, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CCOC5J>

90 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

91 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

92 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>

93 Uprava za statistiku, ARS 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1989&pageid=22>

94 Žensko preduzetništvo u Crnoj Gori, IPSOS Strategic Marketing (2011).

ne i sav posao u kući.⁹⁵ Iskustva mladih ljudi pri pokušaju integrisanja na tržište rada, gdje su prilike za zapošljavanje veoma ograničene, povezuju se s problemima diskriminacije, nepotizma, korupcije. Mladi prijavljuju negativna iskustva u vezi s radom u privatnim firmama i može se zaključiti da značajan **broj nezaštićenih mladih ljudi radi u (polu)sivim ekonomskim zonama**, a posebno su ugroženi mladi iz porodica koje su korisnice materijalnog obezbjeđenja (MO), koji su često izloženi sivom tržištu i samim tim i opasnostima od povreda na radu. Mapa puta reforme socijalne zaštite⁹⁶ predviđa da se osmisle usluge u zajednici za adolescente/kinje i mlade koji/e prelaze s obrazovanja na tržište rada kako bi se podržala tranzicija na održivo zapošljavanje, kao i da se osposobi i obezbijedi dovoljno socijalnih radnika/ca u opštinama za pružanje socijalnih usluga za osnaživanje identifikovanih ranjivih grupa, uključujući mlade. Žene se suočavaju s većim poteškoćama na tržištu rada, što je povezano s problemom rodne (ne)ravnopravnosti u Crnoj Gori. Osim diskriminacije, prilikom radnog angažmana žene su suočene s nepoštovanjem zakonskih odredbi koje su kreirane s ciljem zaštite njihovog položaja. Naime, visok stepen zastupljenosti žena na lošije plaćenim poslovima, pod ugovorima na određeno vrijeme koji se lako mogu prekinuti u slučajevima ostvarivanja prava na plaćeno porodiljsko odsustvo i njihovog vraćanja na posao nakon toga, rezultiraju zloupotrebom ovakvih okolnosti od strane poslodavaca. Štaviše, pojedini izvještaji⁹⁷ opominju i na neefikasnost institucija zaduženih za inspekciju rada u procesu rješavanja ovog problema.⁹⁸

Sa sastanka Radne grupe za izradu Strategije za mlade, septembar 2022. godine

95 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava: Analiza kvantitativnog istraživanja po polu, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Analiza%20po%20polu.pdf>, str. 12.

96 Mapa puta reforme socijalne zaštite, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja i UNICEF, 2021. godina <https://www.unicef.org/montenegro/media/20781/file/Web%20-%20Roadmap%20ENG.pdf>

97 Žensko preduzetništvo u Crnoj Gori, IPSOS Strategic Marketing (2011)

98 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava: Analiza kvantitativnog istraživanja po polu, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Analiza%20po%20polu.pdf>, str. 11.

Mladima, takođe, nedostaju **provjerene informacije o tržištu rada i vještine da rade na razvoju karijere**, a posebno su potrebni programi podrške i razvoja kapaciteta mladima iz marginalizovanih grupa za razvoj dodatnih kompetencija, a što će doprinijeti njihovoj šansi za zapošljavanje na tržištu rada.

Kada sam završila fakultet, bila sam prinuđena da radim u privatnom sektoru, a šest mjeseci sam radila bez ikakvog ugovora, bez bilo kakve zaštite.

Učesnica fokus grupe

Zaštita na radu nije na zadovoljavajućem nivou, posebno ako imamo u vidu podatak da su u Evropi mladi za 40% više izloženi riziku od povreda na radnom mjestu od odraslih.⁹⁹ **Pandemija kovida-19 imala je negativan uticaj na zaposlenje mladih ljudi**, pa je, između ostalih, bio izražen problem neformalnog zapošljavanja, kao i činjenica da su **mladi starosti od 18 do 24 godine jedna od grupa u najvećem riziku od siromaštva**.¹⁰⁰ Tokom pandemije kovida-19, povećao se broj žena koje su dugoročno nezaposlene, sa 57,6% u 2019. godini na 58,2% u 2020. godini.¹⁰¹ Svoj materijalni položaj mladi

ocjenjuju kao prosječan (42,5%)¹⁰². Problem siromaštva posebno je izražen na sjeveru Crne Gore, gdje je stopa siromaštva djece (45%) značajno viša nego u centralnom (15%) i južnom regionu (12%).¹⁰³ Ne postoji jasna statistika o siromaštvu među mladim ljudima u Crnoj Gori, a alarmantan je podatak da se 49,1% djece starosti 5–17 godina suočava s deprivacijom u više dimenzija¹⁰⁴, te da se svako treće dijete u Crnoj Gori (33,7%) suočava s dohodovnim siromaštvom, pa je time ova uzrasna kategorija ranjivija od bilo koje druge.¹⁰⁵ **Disbalans postoji i u očekivanjima poslodavaca od mladih kao kandidata/kinja i novih uposlenika/ca i onih vještina koje mladi steknu i/ili smatraju da su savladali**.¹⁰⁶ Povezanost tržišta rada i obrazovanja još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou, a programi i mjere aktivnog zapošljavanja mladih (posebno iz marginalizovanih grupa) ne daju željene rezultate. Mladi ukazuju na nedostatak prakse i povezanosti s potencijalnim poslodavcima još tokom školovanja.¹⁰⁷

Preduzetništvo među mladima nije dovoljno promovisano niti adekvatno podržano. **Gotovo tri četvrtine NEET mladih želi da radi u javnom sektoru**¹⁰⁸, pa se može zaključiti i da su alternativni karijerni izbori mladima uglavnom nepoznati. Od svih mladih žena u Crnoj Gori, čak 51,9% radije bi da radi u javnom sektoru, gdje ostvaruju veću sigurnost.¹⁰⁹ Razlike se

99 Evropska agencija za sigurnost i zdravlje na radnom mjestu (European Agency for Safety and Health at Work), podacima pristupljeno 1. 2. 2023. na linku <https://osha.europa.eu/en/publications/e-fact-8-statistical-portrait-health-and-safety-work-young-workers>

100 Izvještaj o brzom procjeni socijalnog uticaja pandemije kovida-19 u Crnoj Gori, april-jun 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3uNJCHm>

101 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

102 Ibid

103 Saopštenje, UNICEF Montenegro, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://uni.cf/3S0SS8M>

104 Višedimenzionalno siromaštvo djece u Crnoj Gori, 2020, Unicef, podacima pristupljeno 1. 2. 2022 na linku <https://uni.cf/3x-L685r>

105 Position paper, UNICEF, 2021, UNICEF, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://uni.cf/3S0yvbQ>

106 Nacionalno istraživanje: Moja karijera na putu do heroja, Forum MNE, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3RNq4TJ>

107 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

108 Nacionalno istraživanje: Moja karijera na putu do heroja, Forum MNE, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3RNq4TJ>

109 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

mogu vidjeti i kada je riječ o dvije grupe mladih u Crnoj Gori koje drugačije gledaju na život i svoju ulogu u onome što im se u životu dešava. Očekivano, i u skladu s opisanim predrasudama koje prate posao u javnom sektoru, oni/e koji/e smatraju da više sile imaju većeg uticaja na njihov život od njih samih dominantno žele da rade u javnom sektoru u Crnoj Gori¹¹⁰. Uočljiv je trend da žene najčešće prepoznaju problem nemogućnosti zaposlenja, posebno u manjim opštinama. Muškarci su uglavnom naveli dva ključna problema vezana za zapošljavanje: opšti nedostatak poslova (42,4%) i zapošljavanje preko veze (21,7%). S druge strane, žene su istakle tri glavna problema: nedostatak poslova uopšte (35,5%), loši radni uslovi (26,6%) i zapošljavanje preko veze (29%).¹¹¹ Mladi i omladinske organizacije nijesu uključeni u kreiranje strategija i programa, niti sveobuhvatnog odgovora na ove probleme.

Iako je objavljeno ili ažurirano niz strategija s namjerom da se obrazovni sistem poboljša, i usvojen set zakona s ciljem da se poboljša kvalitet i pristup obrazovanju, od predškolskog do srednjoškolskog obrazovanja, u skladu s Ciljem održivog razvoja br. 4, koji se odnosi na obrazovanje, kvalitet obrazovanja u Crnoj Gori je nizak, odnosno učinak u pogledu pristupa i uspješnog završavanja obrazovanja nije u skladu s postignućima crnogorskih učenika/ca u pogledu ishoda učenja.¹¹² Naime, učenici/e u Crnoj Gori imaju postignuća ispod evropskog prosjeka u čitanju, matematici i nauci¹¹³, odnosno 15-godišnjaci/kinje zaostaju skoro dvije akademske godine za svojim vršnjacima/kinjama iz OECD zemalja. Indeks ljudskog kapitala Svjetske banke pokazuje da će **dijete rođeno u Crnoj Gori dostići samo 62% svoje potencijalne produktivnosti**

zbog nedovoljno kvalitetnog obrazovanja i zdravstvene zaštite. Mladi koji žive u ruralnim sredinama i drugi mladi iz marginalizovanih grupa nemaju jednake prilike za usavršavanje i učenje, naročito kada su u pitanju vannastavne aktivnosti i izborni sadržaji. Određene škole nude više ovakvih sadržaja, naročito kroz saradnju s lokalnom zajednicom, pa tako npr. samo neki mladi dobijaju priliku da tokom srednje škole putuju i stiču praktična iskustva. To utiče na znanja i vještine koje mladi stiču, ali i razvoj različitih kompetencija, među kojima su neke od izuzetnog značaja za kasniju integraciju na tržište rada. Inkluzija mladih iz marginalizovanih grupa kroz obrazovni proces i jednakost u pristupu obrazovnim servisima i dalje ostaju izazovi. Škole se takođe susreću i s izazovima u radu s onima koji imaju posebne obrazovne potrebe, među kojima su i daroviti/e učenici/e. S druge strane, oni/e koji/e su u terciarnom sistemu obrazovanja ne stiču dovoljno praktičnih vještina i iskustava, čak i pored uvođenja (obaveznih) programa obavljanja praksi tokom studija. Nadalje, programi na fakultetima ne inoviraju se dovoljno često, kao ni kurikulumi postojećih obrazovnih programa. Koncept cjeloživotnog učenja takođe nije dovoljno promovisan među mladim ljudima, pa tako tek neveliki broj njih nastavlja da pohađa obuke i kurseve nakon završenog formalnog ciklusa obrazovanja. Umjereno zadovoljno obrazovnom ponudom je 55% mladih ljudi, dok je 22,5% njih koji su veoma zadovoljni i 22,5% onih koji su veoma nezadovoljni¹¹⁴. Različiti akteri problematizuju kriterijume i osiguranje kvaliteta nastavnog kadra, iako Crna Gora ima razvijene mehanizme za kontinuirani monitoring i evaluaciju kvaliteta obrazovanja na svim nivoima. Ključni problem obrazovanja koji

110 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

111 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

112 Analiza sektora obrazovanja 2015-2020, Unicef, podacima pristupljeno 1. 2. 2023 na linku <https://uni.cf/3kdBw8>

113 PISA Results - Montenegro, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_MNE.pdf

114 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>

mladi izdvajaju je što tu ne stižu kompetencije za život, odnosno nedostaju sadržaji koji se posvećuju karijernom razvoju i zapošljavanju, menadžmentu, preduzetništvu, radnim pravima, kulturi dijaloga, interkulturalizmu, inkluzivnosti, solidarnosti, toleranciji i empatiji, prihvatanju različitosti, ljudskim i manjinskim pravima, kulturi i kreativnosti, sportu i rekreaciji, klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine, održivoj poljoprivredi, saobraćajnoj kulturi, bezbjednosti na internetu, građanskim pravima i obavezama, digitalnoj i medijskoj pismenosti, finansijskoj pismenosti, aktivizmu, mentalnom zdravlju, seksualno-reproduktivnom zdravlju i zdravim stilovima života, rizičnim ponašanjima, štetnosti pretjerane izloženosti ekranima i masovnim medijima, kulturi nenasilja, odgovornom i bezbjednom učešću u saobraćaju, onlajn bezbjednosti i druge. Od vještina koje su im potrebne, a koje nijesu imali prilike da nauče u školi ili na fakultetu, mladi navode da su im za posao najvažnije komunikativnost i IT vještine (od osnovnih, poput rada na kompjuteru, do komplikovanijih kompjuterskih vještina poput programiranja). Primjetno velik broj mladih kaže da su im na poslu potrebne razne vrste zanatskih vještina, ili rada s mašinama, što nikada nijesu imali prilike da nauče u školi ili na fakultetu. Na koncu, mladi se žale i na to da su morali dodatno da se usavršavaju u znanju stranih jezika, jer ih nijesu naučili u školi.¹¹⁵

Više od četvrtine mladih, odnosno njih 26,6%¹¹⁶, smatra da im život zavisi od više sile, odnosno da nije u većoj mjeri proizvod njihovog truda i rada, što uslovljava da rjeđe uče i traže znanje na drugim mjestima, van škola i fakulteta, te da se češće opredjeljuju za rad u javnom sektoru. Visokoškolci/ke napuštaju Crnu Goru zbog

profesionalnog angažmana u inostranstvu nezadovoljni/e (redom najfrekventnija tri odgovora)¹¹⁷: društveno-političkom situacijom u državi; pristupom tržištu rada i radnom (ne) kulturom; te niskim životnim standardom i primanjima. Ne postoji evidencija onih koji su emigrirali, niti povoljni ambijent za vraćanje mladih koji studiraju u inostranstvu, a žele da žive i rade u Crnoj Gori. Kada se uporede nalazi među polovima, primjećuje se da su muškarci u većoj mjeri skloni napuštanju svog radnog mjesta.¹¹⁸

Diskriminacija i nejednakost u ostvarivanju prava i potencijala

EU izvještaj o napretku Crne Gore¹¹⁹ (2021) identifikuje visoku političku i medijsku polarizaciju, te samim tim visoku društvenu polarizaciju u Crnoj Gori, a onda i rast incidenata i napada baziranih na etničkoj ili rasnoj pripadnosti, zločina iz mržnje i govora mržnje. Isti izvještaj utvrđuje zabrinjavajući trend s novijim slučajevima govora mržnje, napada i diskriminacije nacionalnih manjina. Najveći stepen ukupnog etničkog distanciranja je prema Romima/kinjama, a zatim prema drugim manjinskim narodima.¹²⁰

Većina mladih u Crnoj Gori nema problem s tim da živi u zajednici gdje ostali u manjoj mjeri dijele njihove političke stavove, ili se druže s prijateljima/icama koji ne dijele njihove stavove. Ipak, svakoj četvrtoj mladoj osobi je veoma važno da žive u mjestu gdje većina ljudi dijeli njihove političke stavove. Primjetno je i da su adolescenti/kinje liberalniji po ovom pitanju od drugih mladih. Gotovo trećina mladih (30,2%) koji imaju partijsku identifikaciju izjavljuju da

115 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

116 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

117 (Od)java iz Crne Gore, OCSI, 2022, podacima pristupljeno 5.10.2022. na linku <https://bit.ly/3T7YhHM>

118 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5.10.2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

119 Izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2021. godinu, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3R-MALPx>

120 Međuetnički odnosi i etnička distanca, CEDEM, 2019, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ysddbT>

Nadležnosti i postojeći strateški dokumenti:

Ne postoji državna politika prema društvenoj koheziji kao takvoj. Može se reći da oblast društvene kohezije podrazumijeva sposobnost jednog društva da osigura dobrobit svim svojim članovima/icama, da svede na minimum nejednakosti i da se izbjegnu podjele. U tom smislu, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava i Ministarstvo kulture i medija mogu se smatrati primarno nadležnim za društvenu koheziju. U nacionalnoj Strategiji održivog razvoja do 2030. prepoznata je i „podrška vrijednostima, normama i obrascima ponašanja značajnim za održivost društva”. Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava direktno se bavi antidiskriminacionim politikama, pravima nacionalnih i etničkih manjina, rodnom ravnopravnošću, te socijalnom inkluzijom Roma/kinja i Egipćana/ki. Pitanje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori je, pored strateških prioriteta definisanih sektorskim strategijama, u okviru pravnog okvira zasnovano na Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o zabrani diskriminacije lica s invaliditetom, Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, Zakonu o zabrani zlostavljanja na radu, Krivičnom zakonu, pri čemu je poseban akcenat na Zakonu o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, kojim je stvoren dodatni mehanizam zaštite protiv svih oblika diskriminacije. Zadatak ovog ministarstva je da koordinira sprovođenje strateških dokumenata, kao što su Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana, Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti, Strategija manjinske politike, Strategija za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti i Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba. U postojećim strateškim dokumentima u ovoj oblasti, primarni akcenat se stavlja na borbu protiv svih oblika diskriminacije zasnovanih na nacionalnoj, vjerskoj, polnoj ili rodnoj pripadnosti, invaliditetu, seksualnoj orijentaciji, socijalnom ili bračnom statusu. (Napomena: lista osnova diskriminacije nije konačna shodno našim zakonskim propisima.) Takođe, poseban značaj je pružen povećanju učešća svih manjinskih grupa u javnom i političkom životu, zastupljenosti u državnim institucijama, povećanju nivoa zaposlenosti i jednakih mogućnosti u oblasti obrazovanja, što se posebno odnosi na pripadnike/ce romske i egipćanske zajednice.

ne bi mogli da budu romantični/e partneri/ke sa simpatizerima/kama ili članovima/icama njima najudaljenije partije. Ovakav stav je posebno prisutan među mladim muškarcima, a značajno manje među mladim ženama, što je donekle očekivano s obzirom na to da je i u Crnoj Gori veći pritisak promjene kulture, običaja, pa čak i političkih stavova, na ženskom partneru u romantičnom odnosu.¹²¹

Procenat mladih (18,3% među muškarcima, 17,6% među ženama) u Crnoj Gori koji su prijavili da su bili **izloženi diskriminaciji na**

osnovu političke pripadnosti ili etničke pripadnosti, ili govoru mržnje, u proteklih 12 mjeseci, nešto je veći u Crnoj Gori nego u drugim zemljama Zapadnog Balkana.¹²² Mladi (64%) primjećuju govor mržnje, i to češće oni starosti 18–30 godina nego adolescenti/kinje. Zabrinjavajuće je da veliki broj mladih smatra govor mržnje prihvatljivim – njih 42% (44% momaka, 40% djevojaka)¹²³. Zaštitnik ljudskih prava¹²⁴ detektuje prisustvo govora mržnje, naročito u onlajn svijetu. Mladi s fakultetskim obrazovanjem imaju više senzibiliteta da primijete govor mržnje, dok taj procenat

121 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih – prilog razvoju Strategije za mlade 2023–2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

122 Zajednička budućnost: Percepcije mladih o miru na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2021, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3Mi5eE6>

123 Ibid.

124 Zaštitnik ljudskih prava, 2020, saopštenje, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3fRWtEG>

uglavnom opada što je niže obrazovanje ispitanika/ca. Tek svaka deseta mlada osoba u Crnoj Gori, u slučaju primjećivanja govora mržnje na internetu, prijavila bi profil ili odgovorila tom profilu te ukazala da je u pitanju govor mržnje.¹²⁵ Medijska praksa takođe negativno utiče na prisutnost govora mržnje u javnom diskursu – etablirani onlajn mediji uglavnom prenose saopštenja, izjave ili informacije u kojima često bude narativa koji sadrže zapaljivi govor ili dezinformacije, a posebno je problematično neadekvatno moderiranje komentara čitalaca/teljki gdje se nerijetko pojavljuje uvredljiv govor na račun različitih etničkih, vjerskih i seksualnih manjina, lične uvrede na račun političkih ili ideoloških protivnika anonimnih komentatora.¹²⁶ Kultura dijaloga, razvoj interkulturalizma, inkluzivnosti, solidarnosti uglavnom nijesu sistematično zastupljeni u obrazovnim programima, niti društveno vrednovani.

Mi smo mala država i sve je ispolitizovano, a to nije zaobišlo ni nas mlade.

Učesnik fokus grupe

Mladi iz marginalizovanih grupa (mladi s invaliditetom, mladi/e Romi/kinje i Egipćani/ke, mladi iz ruralnih područja, mladi pogođeni siromaštvom, mladi bez roditeljskog staranja, mladi LGBTIQ+, mladi samohrani roditelji i drugi) trpe višestruku diskriminaciju i u povećanom su riziku od siromaštva. Na nivou Crne Gore nema strateškog odgovora za borbu protiv siromaštva i rasipanja hrane. Stopa rizika od siromaštva 2019. godine iznosila je 24,5 odsto, odnosno gotovo svaki četvrti/a stanovnik/ca Crne Gore je bio/la u riziku od siromaštva. Nakon nezaposlenosti i ekonomske nesigurnosti, mladi vide siromaštvo kao najveći problem s kojim će se suočiti u budućnosti.¹²⁷

Više od polovine mladih odnosno njih 55,3% smatra da se ljudska prava i slobode pojedinca danas u Crnoj Gori ne poštuju, a čak svaka peta mlada osoba misli da se uopšte ne poštuju.¹²⁸ Na lokalnom nivou, mladi iz 15 opština ukazuju da se među mladima često ne cijeni različitost, da postoji mnogo predrasuda prema osobama s invaliditetom, te prema onima koji žive u nepovoljnijim socio-ekonomskim uslovima.¹²⁹ Iskustva, stavovi i perspektive mladih iz marginalizovanih grupa nijesu vidljivi ni zastupljeni u javnoj sferi. Mjere za poboljšanje položaja mladih iz marginalizovanih grupa često nijesu svrsishodne, kratkog su daha (dok traje određeni projekat) i ne postižu željeni rezultat u smislu uticaja.

125 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih – prilog razvoju Strategije za mlade 2023–2027“, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

126 Bogdanović, Milica, „Analiza narativa koji sadrže govor mržnje i dezinformacije“, Institut za medije, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3Mi5seq>

127 Istraživanje o stavovima mladih prema politici i percipijama politike u Crnoj Gori, Vestminsterska fondacija za demokratiju, 2019, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CCOC5J>

128 Ibid

129 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

Mladi iz marginalizovanih grupa u većem su riziku od socijalne isključenosti od ostalih mladih i češće se susreću s nasiljem. Mladi/e korisnici/e materijalnog obezbjeđenja (MO)¹³⁰ generalno opisuju uslove života u kojima žive kao loše, ali uspijevaju da ispune bar osnovne životne potrebe – nerijetko uz dodatnu podršku okruženja i porodice, koja im takođe u značajnom broju slučajeva obezbjeđuje i smještaj. Posebno je prepoznat problem mladih samohranih majki, koje se skoro u cjelosti oslanjaju na MO.

Mladi se generalno suočavaju sa dosta diskriminacije, i svi kao mladi, a posebno mi koji dolazimo iz manjinskih zajednica. Evo, mi Romi smo diskriminirani i politički, nemamo svoje predstavnike, a i na svim drugim koracima u društvu.

Učesnica fokus grupe

Potrebno je povećati pravičnost strategije za mlade za sve marginalizovane grupe u društvu (npr. mladi s invaliditetom, mladi/e Romi/kinje i Egipćani/ke, mladi iz ruralnih područja, mladi pogođeni siromaštvom, mladi bez roditeljskog staranja, mladi LGBTIQ+, mladi samohrani roditelji i dr.).

130 Istraživanje među pružaocima usluga i mladim korisnicima socijalne pomoći, UNDP, 2021.

Unapređenje zdravlja i dobrobiti mladih

Nadležnosti i postojeći strateški dokumenti:

Zdravstvena politika Crne Gore, krovna strategija za oblast zdravstva u strateškom okviru Crne Gore, dominantno se kreira u Ministarstvu zdravlja (MZ). Crnogorska zdravstvena politika je usklađena s UN ciljevima održivog razvoja 2030 (SDG3) „Obezbijediti zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija”, te s nacionalnom Strategijom održivog razvoja do 2030. (cilj 1.2) - unapređenje zdravlja građana i smanjenje nejednakosti u zdravlju, s posebnim akcentom na djecu. Ministarstvo je takođe zaduženo za promociju zdravog načina života, borbu protiv bolesti zavisnosti i zdravstvenu zaštitu žena i djece. Neki od strateških dokumenata kojima se rukovodi Ministarstvo su Strategija za poboljšanje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbjednosti pacijenata, Strategija zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja u Crnoj Gori, Program za borbu protiv HIV/AIDS i Program adaptiranja zdravstvenog sistema na klimatske promjene itd.

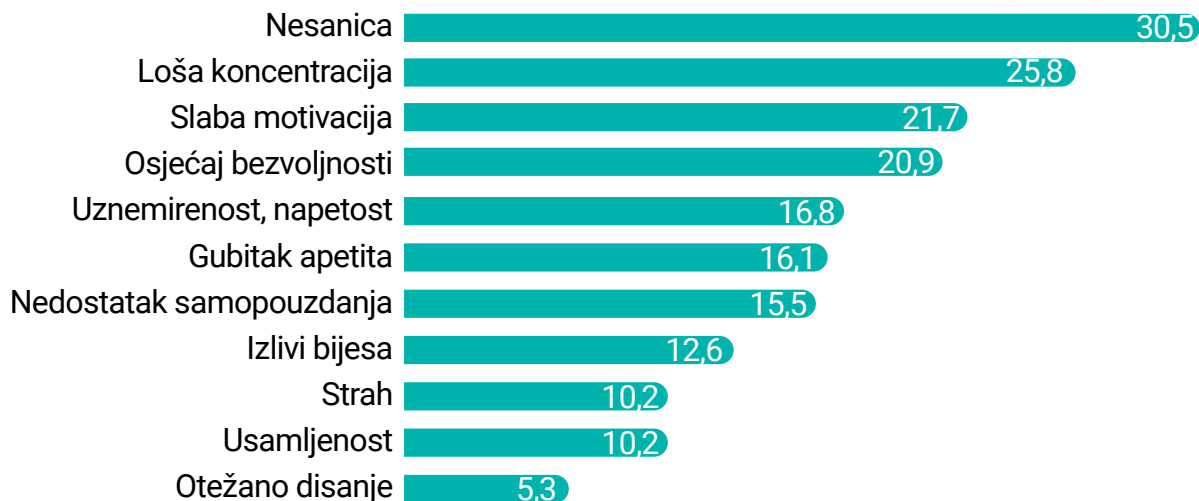
Crna Gora je Ustavom definisana kao ekološka država i njeno trajno opredjeljenje je održivi razvoj, uz očuvanje zdrave životne sredine, biodiverziteta, kao i očuvanje i unapređenje kvaliteta vode, mora, vazduha, zemljišta, prostora i ostalih prirodnih resursa za generacije koje dolaze. Pitanje zaštite životne sredine i ublažavanja klimatskih promjena primarno je u nadležnosti Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, ali, kako je ovo i horizontalno pitanje, ono se u različitom obimu i s različitim fokusom tretira i u drugim sektorskim politikama, uključujući i kroz Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, čiji su glavni zadaci da razvija politike i mjere za unapređenje poljoprivrede i ruralnog razvoja, upravlja poljoprivrednim resursima na održiv način, te vodi razvojnu politiku u oblasti šumarstva i upravljanja vodama. Krovni strateški dokument je Nacionalna strategija za klimatske promjene.

Za pitanja bezbjednosti i sigurnosti primarnu ulogu imaju Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava policije i Agencija za nacionalnu bezbjednost. MUP je primarno odgovoran za sprovođenje određenih strateških dokumenata, uključujući Strategiju smanjenja rizika od katastrofa, Strategiju borbe protiv trgovine ljudima, Strategiju migracija i reintegracije povratnika i Strategiju prevencije i suzbijanja radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Dodatno, Ministarstvo odbrane obavlja različite upravne poslove, uključujući planiranje i sprovođenje politike odbrane i nacionalnih bezbjednosnih ciljeva, izradu strategija i programa za Vojsku Crne Gore, organizaciju elektronskih komunikacija i sajber bezbjednost za potrebe odbrane, i dr. Važnu ulogu u ovoj oblasti ima i Ministarstvo pravde, koje obavlja širok spektar poslova, uključujući saradnju s drugim pravosudnim institucijama radi kvalitetnog funkcionisanja sistema. Neke od ključnih strategija čija se implementacija koordiniše kroz ovaj resor su Strategija reforme pravosuđa, Strategija izvršenja krivičnih sankcija i Program razvoja alternativnog rješavanja sporova.

Socio-ekonomski i životni uslovi u Crnoj Gori potvrđuju da jednak pristup zdravstvenoj zaštiti ne znači jednakost u zdravlju. **Mentalno zdravlje mladih je posebno ugroženo.** Naime, kod mladih je izražena slaba motivacija (21,7%) i osjećaj bezvoljnosti (20,9%) kao vrlo prisutni psihološki problemi

s kojima se mladi u Crnoj Gori suočavaju. Većina (58,5%) njih koji izjave da su makar jedno od navedenih stanja osjetili u skorije vrijeme kaže da su im poznati servisi ili adrese na koje se mogu obratiti za pomoć. I pored toga, veoma je mali broj mladih koji to zaista i radi, a čak 78,8% ispitanika/ca kaže da nijesu tražili nikakvu stručnu pomoć u vezi s problemima u oblasti mentalnog zdravlja.¹³¹

Grafik 1: Da li ste skorije osjetili neko od sljedećih stanja?

Adolescenti/kinje i mladi suočavali su se s važnim izazovom nedostatka servisa podrške mentalnom zdravlju i prije pandemije koronavirusa¹³², potom u kontekstu restriktivnih mjera uslovljenih pandemijom kovida-19, ali i pod negativnim uticajem okruženja, što se ispoljava kroz antisocijalno ponašanje i agresiju mladih.¹³³ Procjenjuje se da efekti mjera izazvanih pandemijom koronavirusa utiču na djecu i mlade u smislu: a) povećanog rizika od siromaštva, b) remećenja procesa učenja i gubitaka koji su dodatno uzrokovani, c) prijetnji po njihovo preživljavanje i zdravlje i d) povećanja rizika po bezbjednost. Odgovornost za postupanje u slučaju anksioznosti ili depresije, kao i u slučaju rizičnog i neželjenog ponašanja, obično se prebacuje s jednih na druge među roditeljima, nastavnicima/ama i zdravstvenim radnicima/ama.¹³⁴ Takođe, vrlo je malo ili nimalo smjernica za roditelje za otkrivanje ranih znakova nezadovoljstva i teškoća, i za pitanja seksualnog i reproduktivnog zdravlja, koja su često tabu teme koje izbjegavaju i adolescenti/kinje i njihovi roditelji/staratelji/ke. Menstrualno siromaštvo takođe predstavlja izazov za crnogorsko društvo. Istraživanja pokazuju da čak 25% ispitanica u nekom trenutku nijesu mogle da priušte proizvode menstrualne higijene, a da sličan broj njih ne može uvijek da obezbijedi lijekove protiv menstrualnih bolova¹³⁵. Dodatno, centrima za socijalni rad nedostaju kadrovi za rad s adolescentima i adolescentkinjama. U Crnoj Gori je u periodu pred početak pandemije kovida-19 na godišnjem nivou u prosjeku 130 ljudi izvršavalo suicid¹³⁶.

131 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

132 Brza procjena socijalnog uticaja pandemije kovida-19 u Crnoj Gori, UN, 2021, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3Vam6kf>

133 Socijalne determinante zdravlja, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://www.ijzcg.me/me/publikacije/promocija-zdravlja>

134 Analiza stanja prava djece i adolescenata u Crnoj Gori, 2021, UNICEF, podacima pristupljeno 1. 2. 2023. na linku <https://uni.cf/3Z9ISvr>

135 S Okruglog stola o menstrualnom siromaštvu, CAZAS, podacima pristupljeno 30. 5. 2023. na linku <https://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/371686/menstrualno-siromastvo-ozbiljna-i-teska-situacija.html>

136 Injac-Stevović, L., Repišti, S., Radojičić, T. et al. (2021) „Trends in suicide mortality in Montenegro from 2000 to 2018.”, *Ann Gen Psychiatry* 20, 17. podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://doi.org/10.1186/s12991-021-00337-3>

Mladi nijesu dovoljno informisani o zdravim stilovima života, seksualno reproduktivnom zdravlju, te bolestima zavisnosti. Mladi ocjenjuju da su veoma (72,9%) ili donekle (21,5%) zdravi¹³⁷. Istovremeno, mladi nemaju dovoljno znanja, niti razgovaraju o temama koje se tiču zdravlja i zdravih stilova života.¹³⁸ Mladi muškarci skloniji su konzumiranju marihuane nego mlade žene, takođe, češće puše i piju od žena.¹³⁹ Generalno gledajući, najveći udio mladih koji nikada nijesu konzumirali alkoholna pića jesu mlade žene, a ova razlika je vidljiva u gotovo svakoj od analiziranih opština.¹⁴⁰ Mlade žene su bolje informisane i češće koriste kontracepciju od muškaraca.¹⁴¹ Karakteristično je neuključivanje zdravstveno-vaspitnih programa u redovne školske kurikulume, nepostojanje adekvatnih resursa za realizaciju zdravstveno-vaspitnih programa i neadekvatno vrednovanje zdravstveno-vaspitnih programa, zbog čega izostaje motivacija pružalaca usluga u zdravstvu za njihovu realizaciju.¹⁴² Evidentno je nepostojanje intersektorske saradnje i multidisciplinarnosti u realizaciji programa promocije zdravlja.¹⁴³ Izborni predmet Zdravi stilovi života za srednjoškolce/ke koji/e pohađaju gimnazije u Crnoj Gori nema potreban obuhvat, te nije dovoljan odgovor na potrebe u ovoj oblasti.¹⁴⁴ IJZ detektuje i neadekvatan monitoring zdravstvenih potreba mladih i programa promocije zdravlja za mlade.¹⁴⁵ **Zdravstveno rizično ponašanje je primarno uočljivo u razvojnom dobu**

adolescencije. Gotovo svaka peta mlada osoba uzrasta 15–19 godina svakodnevno koristi duvanske proizvode, dok gotovo 60% mladih navedene starosti konzumira alkohol. Među njima ima 13,8% onih koji koriste droge.¹⁴⁶ Međutim, mladi pružaju drugačije odgovore kada je u pitanju konzumacija alkohola. Naime, 62,4% mladih kaže da nikada ne konzumira alkohol, te je njih 29,2% koji kažu da to rade svega jednom ili dva puta nedjeljno. Muškarci znatno više konzumiraju alkohol u odnosu na žene. Među ženama je tri četvrtine onih koje kažu da nikada ne koriste alkohol.¹⁴⁷ Uopšteno govoreći, najviše mladih koji ne konzumiraju alkoholna pića su žene, što se može primijetiti u gotovo svim analiziranim opštinama.¹⁴⁸ Jedno od četvoro djece ima prekomjernu tjelesnu težinu.¹⁴⁹ Većina djece ima iskustva u kockanju.¹⁵⁰ Ocjenjuje se da nedostaju podsticanja tolerancije i empatije među vršnjacima/kinjama, kao i prihvatanja različitosti, te edukacija mladih o štetnosti pretjerane izloženosti ekranima i masovnim medijima.¹⁵¹ U cilju očuvanja zdravlja mladih neophodno je raditi na uspostavljanje saradnje zdravstvenog sektora s drugim relevantnim sektorima koji se bave unapređenjem zdravlja mladih i njihovog položaja i aktivnog učešća u društvu.

Bezbjednost mladih, te broj onih koji se odlučuju na ekstremna ponašanja ili izvršavanje krivičnih djela, mnoge studije ukazuju, povezano je s društvenim stanjem

137 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023–2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih/

138 Izvještaj s konsultacija o prioritetima u oblasti omladinske politike, 2022, podacima pristupljeno 3. 5. 2023. na linku www.gov.me/dokumenta/54c48080-7205-4622-8303-fdc12461abd3

139 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>, str. 21-22.

140 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava: Analiza kvantitativnog istraživanja po polu, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Analiza%20po%20polu.pdf>, str. 38.

141 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>, str. 23.

142 Značaj promocije zdravlja kod mladih, IJZCG, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3T9i9KT>

143 Ibid

144 Ibid

145 Ibid

146 Ibid

147 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih – prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

148 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

149 Značaj promocije zdravlja kod mladih, IJZCG, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3T9i9KT>

150 Ibid

151 Konsultacije UNDP i UMS, 2021.

i okolnostima u životima pojedinaca – uključujući i stepen obrazovanja, ekonomsku situaciju itd. Crna Gora nema razvijen sistem zaštite ljudskih prava u onlajn svijetu, a u ovoj oblasti takođe nedostaju podaci. **Neadekvatna zaštita mladih od svih vrsta nasilja** prepoznata je i kada je u pitanju vršnjačko nasilje, nasilje u porodici, te onlajn nasilje. Vršnjačko nasilje posebno se prepoznaje kao veliki problem koji ostavlja mnogo posljedica na mlade, a kojem se nije pristupilo sistematično već projektno (pa podrška mladima zavisi od toga da li je škola u projektu npr. „Škola bez nasilja“).¹⁵² Od početka školske 2022/23. godine do trenutka ispitivanja 43% učenika/ca u svojim je školama svjedočilo nasilju pojedinih učenika/ca prema drugom/ drugoj učeniku/ci, a 17% učenika/ca doživjelo je makar jedan akt nasilja (bio/la je žrtva nasilja u školi), što je veoma zabrinjavajuće. Nasilje u školi nije masovna i nasumična pojava gdje svako zlostavlja svakog, a uloga nasilnika i uloga žrtve su stabilne - 65% učenika/ca koji/e su bili/e žrtva nasilja u ovoj godini, bili/e su žrtva nasilja i u ranijim godinama; 72% učenika/ca koji su bili/e nasilni/e u ovoj godini, bili/e su nasilni/e i u ranijim godinama.¹⁵³ Jedna trećina mladih koji prijavljuju da su iskusili makar jednu vrstu nasilja ne zna kome se i kako može obratiti za pomoć u ovim situacijama.¹⁵⁴

Međutim, nema jasnih podataka o zločinima u kojima su mladi počinioci/teljke (osim za maloljetna lica) ili žrtve (broj maloljetnih počinioca/teljki krivičnih djela u 2020. iznosi 262¹⁵⁵).

Svaka deseta mlada osoba (10,5%) smatra da je ponekad neophodno primijeniti nasilje kao model rješavanja sukoba, dok nasilje kao strategiju za rješavanje sukoba odbacuje 55,8% mladih¹⁵⁶.

Saobraćajna kultura među mladima nije na zavidnom nivou, odnosno **saobraćajne nesreće su evidentirane među osnovnim uzrocima smrti mladih**¹⁵⁷. Neusklađena zakonska regulativa s razvojem sredstava za mikromobilnost jedan je od uzroka za veće učešće mladih u saobraćajnim nesrećama. Kroz obrazovni proces mladi se, kontinuirano i aktivno, ne spremaju za odgovorno i bezbjedno učešće u saobraćaju.

Dodatno, mladi **nemaju razvijene kompetencije, a donekle niti kritički stav u odnosu na pitanje zaštite podataka**, naročito onlajn. Gotovo četvrtina mladih (23,6%) u velikoj mjeri vjeruje da na internetu nijesu bezbjedni¹⁵⁸. Svaka četvrta mlada osoba u Crnoj Gori se na internetu osjeća donekle ili potpuno nesigurno, nešto češće mlade djevojke (27,4% u odnosu na 22,3% mladih muškaraca).¹⁵⁹ Djeca i mladi vjeruju da postoje određene opasnosti kojima su izloženi na internetu, a u prvom redu one koje se tiču zloupotrebe njihovih ličnih podataka, uključujući i fotografije, kao i lokacije, ali navode i nezaštićenost u smislu interakcije s nepoznatim licima.¹⁶⁰ Slabe su im i vještine zaštite na internetu, uključujući znanje i vještine osnovnog podešavanja profila, obezbjeđivanje privatnosti podataka i obazriviju

152 Izvještaj s konsultacija o prioritetima u oblasti omladinske politike, 2022, podacima pristupljeno 3. 5. 2023. na linku www.gov.me/dokumenta/54c48080-7205-4622-8303-fdc12461abd3

153 Istraživanje o zastupljenosti i pojavnim oblicima nasilja u školama u Crnoj Gori tokom 2022/23. školske godine, mr Zoran Lalović, Zavod za školstvo, 2023, podacima pristupljeno 3. 5. 2023. na linku <https://www.gov.me/clanak/u-zavodu-za-skolstvo-odrzana-prezentacija-nasilje-u-skolama>

154 Ibid

155 Počinioci krivičnih djela, MONSTAT, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=85&pageid=85>

156 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>

157 Svjetska zdravstvena organizacija, podacima pristupljeno 30. 6. 2023. na linku <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions>

158 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>

159 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

160 Stavovi djece i mladih / Projekat „Orijentiši se ka EU”, Kvalitativno istraživanje, De Facto Consultancy, 2021.

selekciju informacija koje dijele.¹⁶¹ Trenutna institucionalna zaštita (sajber bezbjednost) neadekvatna je i nedovoljno specijalizovana.¹⁶²

Mladi nijesu sistemski uključeni u rješavanje problema klimatskih promjena i očuvanja životne sredine.

Naime, skoro tri četvrtine mladih smatra da klimatske promjene predstavljaju veliki problem na globalnom nivou, a 57% smatra to isto za nacionalni nivo.¹⁶³ S posljedicama klimatskih promjena više su upoznate žene nego muškarci, a veća svijest je razvijena kod mladih od 25 do 29 godina, u odnosu na mlade od 15 do 19 godina, odnosno od 20 do 24 godine.¹⁶⁴ Trećina mladih sebe smatra odgovornim, pa navodi da čuva životnu sredinu i ukazuje da sebe vidi kao aktivni dio rješenja.¹⁶⁵ Osobe ženskog pola u većoj mjeri smatraju da klimatske promjene imaju veliki uticaj na zdravlje i život ljudi nego muškarci, što je, po njihovom mišljenju, posebno izraženo kod osoba narušenog zdravstvenog stanja (86,2%), starijih osoba (83,5%), osoba koje rade na otvorenom prostoru (82,4%) i osoba s invaliditetom (80,5%).¹⁶⁶ Mladi identifikuju manjak informacija, svjesnost o važnosti i manjak dijaloga s mladima o ovoj temi. Za informisanje o klimatskim promjenama žene više koriste internet i veb-portale, dok muškarci kao glavni izvor informacija koriste društvene mreže.¹⁶⁷ Žene su više zainteresovane da se informišu o klimatskim promjenama u odnosu na muškarce, pogotovo ukoliko bi prethodno znale da time mogu da doprinesu smanjenju štetnih uticaja.¹⁶⁸

Manjak prilika za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj kreativnosti

Nadležnosti i postojeći strateški dokumenti:

Ministarstvo kulture i medija i Ministarstvo sporta i mladih nadležni su za ove oblasti. Ministarstvo kulture i medija primarno pruža podršku razvoju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, očuvanju i valorizaciji kulturne baštine, razvoju kreativnih industrija i promovisanju javnog interesa u kulturi. Pored rada u oblasti omladinske politike, Ministarstvo sporta i mladih ima zadatak da poboljša situaciju u oblasti sporta i promoviše Crnu Goru kroz sportske aktivnosti, kao i da podstakne rekreativne aktivnosti i omogući bavljenje sportom među djecom, studentima/kinjama i osobama s invaliditetom. U okviru sportske oblasti, Ministarstvo sporta i mladih oslanja se na Strategiju razvoja sporta kao glavni strateški dokument.

U procesu edukacije mladi imaju prilike da učestvuju u nastavnim i vannastavnim aktivnostima, a svoje slobodno vrijeme ispunjavaju drugim sadržajima, među kojima su najčešće **kulturni i sportski sadržaji**. Dominantna većina (90,9%) mladih slobodno vrijeme najčešće provodi u druženju i izlasku s prijateljima/icama, te u porodičnom okruženju (89,4%), na društvenim mrežama (83%) i internetu uopšte (82,9%).¹⁶⁹ Mlade žene više

¹⁶¹ Ibid

¹⁶² Ibid

¹⁶³ Konsultacije s mladima u Crnoj Gori na temu klimatskih promjena, UNDP, 2021.

¹⁶⁴ Konsultacije s mladima u Crnoj Gori na temu klimatskih promjena, UNDP, 2021, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Istrazivanje%20-%20Mladi%20i%20klimatske%20promjene%20-%20mne.pdf>, str. 10.

¹⁶⁵ Ibid

¹⁶⁶ Konsultacije s mladima u Crnoj Gori na temu klimatskih promjena, UNDP, 2021, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Istrazivanje%20-%20Mladi%20i%20klimatske%20promjene%20-%20mne.pdf>, str. 18.

¹⁶⁷ Konsultacije s mladima u Crnoj Gori na temu klimatskih promjena, UNDP, 2021, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Istrazivanje%20-%20Mladi%20i%20klimatske%20promjene%20-%20mne.pdf>, str. 15-16.

¹⁶⁸ Konsultacije sa mladima u Crnoj Gori na temu klimatskih promjena, UNDP, 2021, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Istrazivanje%20-%20Mladi%20i%20klimatske%20promjene%20-%20mne.pdf>, str. 25.

¹⁶⁹ DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

čitaju u slobodno vrijeme ili se više bave kreativnim aktivnostima, a mladi muškarci su skloniji bavljenju sportom nego žene, ali i igranju video-igrica. Žene provode više vremena s porodicom. Mlade žene takođe češće provode slobodno vrijeme u kupovini i češće slušaju muziku¹⁷⁰, a u manjoj mjeri se svakodnevno druže s prijateljima/icama.¹⁷¹

Adolescenti i adolescentkinje (63%) najviše slobodnog vremena provode na internetu ili društvenim mrežama.¹⁷² Dodatno, 69% adolescenata/kinja smatra da **nema dovoljno kulturno-umjetničkih sadržaja za mlade**, a samo 14% su zadovoljni postojećim.¹⁷³ Gotovo polovina (43,7%) mladih iz 15 opština nikada ne prisustvuje kulturnim dešavanjima (muzeji, galerije, pozorišta), a trećina odlazi na koncerte i svirke svega nekoliko puta godišnje ili rjeđe.¹⁷⁴ Da njihovim gradovima nedostaju koncertne hale, smatra 32% adolescenata/kinja, a 17% smatra da njihovim gradovima nedostaje pozorište.¹⁷⁵ Zbog pandemije kovida-19 u velikoj mjeri je smanjen kulturni sadržaj za cijelu populaciju, a samim tim i za mlade. **Mladi se uglavnom ne smatraju kreativnim stvaraocima/teljama**, a u većini opština više je djevojaka koje će sebe opisati tako.¹⁷⁶ Iako ne postoje posebni konkursi/linije podrške

mladim kreatorima/kama umjetničkih sadržaja, mladi mogu da apliciraju sa svojim idejama na neke od konkursa koje resor kulture objavljuje na godišnjem nivou – i na taj način obezbijede (su)finansiranje za svoje ideje. Nažalost, ne postoji statistika o broju mladih koji su koristili ove fondove u prethodnim godinama. Kao ključni problem u oblasti sporta prepoznaje se da **sportsko-rekreativne aktivnosti nijesu podjednako dostupne svim mladima**. Naime, 38% adolescenata/kinja dio svog slobodnog vremena provodi uz sport, a 32% njih je navelo da u njihovoj opštini nedostaju sportski centri¹⁷⁷. Četvrtina mladih se nikada ne bavi fizičkom aktivnošću, skoro polovina (47,6%) nikada ne prisustvuje sportskim događajima, **a 37,5% nema hobi**.¹⁷⁸ Drugo istraživanje¹⁷⁹ govori da se 52,4% mladih bavi svojim hobijem, dok negativan odgovor na ovo pitanje daje **47,6% mladih**. Ne postoji jasna statistika koliko je mladih ljudi uspjelo nastaviti da se bavi sportskim aktivnostima, i pod kakvim uslovima, tokom pandemije kovida-19. Ipak, istraživanja sprovedena u 2021. ukazuju da se polovina mladih muškaraca ipak svakodnevno bavi fizičkim aktivnostima, dok se isto toliko mladih žena nikada ne bavi fizičkim aktivnostima.¹⁸⁰

170 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>, str. 18.

171 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava: Analiza kvantitativnog istraživanja po polu, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/Analiza%20po%20polu.pdf>, str. 33.

172 Saopštenje sa predavljanja rezultata istraživanja o sportskim i kulturnim potrebama mladih, JUVENTAS, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3RJVfs7>

173 Saopštenje sa predavljanja rezultata istraživanja o sportskim i kulturnim potrebama mladih, JUVENTAS, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3MfQqWq>

174 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

175 Saopštenje sa predavljanja rezultata istraživanja o sportskim i kulturnim potrebama mladih, JUVENTAS, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3MfQqWq>

176 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

177 Saopštenje sa predavljanja rezultata istraživanja o sportskim i kulturnim potrebama mladih, JUVENTAS, 2020, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3MfQqWq>

178 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

179 DeFacto Consultancy (2023) „Analiza potreba mladih - prilog razvoju Strategije za mlade 2023-2027”, uz podršku UNICEF-a i Ministarstva sporta i mladih

180 Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava, Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu, UNDP, 2022, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3CHzsNu>

Ključni problem, uzroci i mjere u oblasti poboljšanja položaja mladih

Kao ključni problem u ovoj oblasti prepoznat je **loš položaj mladih u Crnoj Gori koji se ogleda, prije svega, u nedovoljnim prilikama za razvoj i ostvarenje punih potencijala, diskriminaciji i nejednakosti u ispunjavanju potreba i ostvarivanju prava, ugroženom (mentalnom) zdravlju i blagostanju, te u manjku prilika za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj kreativnosti.**

Kao UZROCI I POSLJEDICE ovog problema prepoznati su:

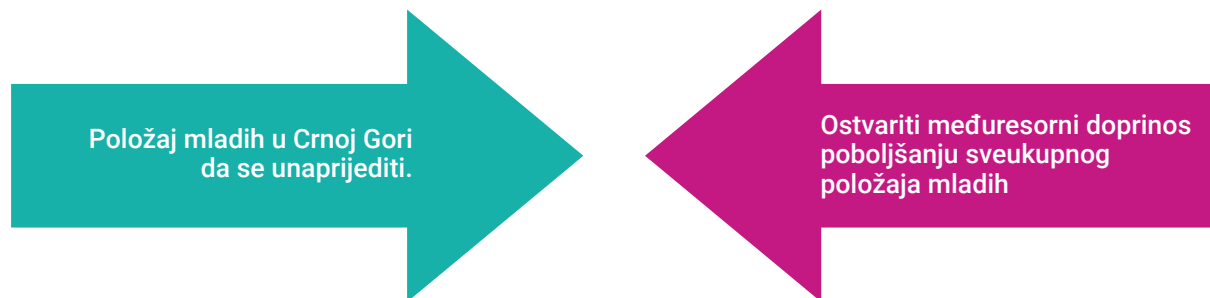
UZROCI	POSLJEDICE
<p>Mladi nemaju dovoljno prilika za osamostaljivanje, razvoj kapaciteta i ostvarenje punih potencijala kroz obrazovanje, zapošljavanje.</p> <p>Osim sporadičnih i kratkotrajnih programa, ne postoje sistemska rješenja za nezaposlenost mladih.</p> <p>Mladi širom Crne Gore često nemaju jednake prilike za usavršavanje i učenje, naročito kada su u pitanju vannastavne aktivnosti i izborni sadržaji.</p> <p>Mladi ne stiču dovoljno praktičnih i životnih vještina.</p> <p>Tokom obrazovnog procesa mladi ne stiču potrebne kompetencije za odabir i razvoj karijere, te za samostalan život i sveukupni razvoj u brzo promjenljivom kontekstu digitalne ere.</p> <p>Mlade, posebno marginalizovane grupe mladih, tokom odrastanja prati rizik od siromaštva, te od zloupotreba i ranjivosti u okviru tržišta rada.</p> <p>Funkcionalna i digitalna pismenost mladih nije na zadovoljavajućem nivou.</p> <p>Većina mladih želi da radi u javnom sektoru.</p> <p>Ne postoje evidencije niti jasna politika u vezi s povratkom mladih koji studiraju u inostranstvu.</p>	<p>Stopa nezaposlenosti mladih je visoka.</p> <p>Alternativni karijerni izbori uglavnom su mladima nepoznati.</p> <p>Mladi su nedovoljno konkurentni na tržištu rada.</p> <p>Mladi iz Crne Gore se osamostaljuju izuzetno kasno u odnosu na svoje vršnjake/inje iz drugih zemalja Evrope.</p> <p>Visokobrazovani mladi odlaze iz Crne Gore nezadovoljni prvenstveno društveno-političkom situacijom, a potom zbog otežanog pristupa tržištu rada, radne (ne)kulture, niskog životnog standarda i primanja.</p> <p>Mladi iz sjevernog regiona su u posebno teškoj situaciji - stopa siromaštva djece je višestruko veća u sjevernom regionu, u odnosu na centralni i južni, dok mladi iz pojedinih opština iz sjevernog regiona žele da ih napuste zbog naglašenih društvenih tenzija.</p> <p>Dio mladih radi u sivim zonama i uopšte su u većem riziku od povreda na radu.</p> <p>Mladi koji studiraju u inostranstvu nemaju dovoljno podrške za integraciju na tržište rada.</p>

<p>Prisutna je diskriminacija i nejednakost među mladima kada je u pitanju ostvarivanje prava i potencijala, u odnosu na različite karakteristike.</p> <p>Posebno su ugroženi mladi iz marginalizovanih grupa (mladi s invaliditetom, mladi/e Romi/kinje i Egipćani/ke, mladi iz ruralnih područja, mladi pogođeni siromaštvom, mladi bez roditeljskog staranja, mladi LGBTIQ+, mladi samohrani roditelji i drugi) kojima je potrebna veća i specifičnija podrška za izgradnju kompetencija za suočavanje s ovim problemima.</p> <p>Kultura dijaloga, razvoj interkulturalizma, inkluzivnosti, solidarnosti, rodne ravnopravnosti uglavnom nijesu sistematično zastupljene u obrazovnim programima, niti društveno vrednovane.</p> <p>Mladi nemaju dovoljno kompetencija za suočavanje s izazovima vezanim za vršnjačko nasilje, govor mržnje, diskriminaciju.</p> <p>Mladi su podložni uticajima polarizacije i govora mržnje, uključujući i te pojave na internetu.</p> <p>Politička i medijska pismenost mladih su na niskom nivou.</p> <p>Vještine, vrijednosti i stavovi mladih koji se tiču prihvatanja različitosti nijesu na zadovoljavajućem nivou.</p>	<p>Mladi iz marginalizovanih grupa (mladi s invaliditetom, mladi/e Romi/kinje i Egipćani/ke, mladi iz ruralnih područja, mladi pogođeni siromaštvom, mladi bez roditeljskog staranja, mladi LGBTIQ+ i drugi) u većem su riziku od siromaštva.</p> <p>Stavovi mladih o rodnoj ravnopravnosti su veoma konzervativni.</p> <p>Mladi iz marginalizovanih grupa su pod većim rizikom od socijalne isključenosti.</p> <p>Mladi/e korisnici/e materijalnog obezbjeđenja (MO) žive u posebno lošim uslovima, a najugroženije su mlade samohrane majke koje se skoro u cjelosti oslanjaju na MO.</p> <p>Mladi u polarizovanom društvu takođe iskazuju etničko distanciranje prema drugim grupama, kao i ostale starosne kategorije.</p> <p>Najizraženiji negativan stav i sami mladi iskazuju prema LGBTIQ+.</p> <p>Mladi većinski primjećuju govor mržnje (češće punoljetni i oni s višim stepenom obrazovanja), ali ne znaju kako da se s njim nose niti kome da se obrate.</p>
<p>Mladi nemaju adekvatnu podršku, niti razvijene kompetencije da se nose s izazovima po mentalno zdravlje.</p> <p>Većina djece ima iskustva u kockanju, a svako četvrto dijete ima prekomjernu tjelesnu težinu.</p> <p>Mladi nijesu dovoljno informisani o zdravim stilovima života, seksualno reproduktivnom zdravlju, te bolestima zavisnosti.</p> <p>U razvojnom dobu adolescencije posebno je uočljivo zdravstveno rizično ponašanje mladih.</p> <p>Mladi nijesu adekvatno zaštićeni od različitih vrsta nasilja, uključujući vršnjačko nasilje, nasilje u porodici i onlajn nasilje. Što se tiče onlajn prostora, mlade žene nesigurnije se osjećaju na internetu nego mladi muškarci.</p> <p>Saobraćajna kultura mladih je na niskom nivou, a saobraćajne nesreće su evidentirane među osnovnim uzrocima smrti mladih.</p> <p>Mladi nemaju razvijene kompetencije, a donekle ni kritički stav u odnosu na pitanje zaštite podataka.</p> <p>Mladi su zabrinuti zbog klimatskih promjena i očuvanja životne sredine, a nijesu sistemski uključeni u rješavanje problema. Mladi muškarci su manje zainteresovani za pitanja u vezi sa životnom sredinom.</p>	<p>Ugroženo je blagostanje mladih, kao i njihovo zdravlje, posebno mentalno zdravlje.</p> <p>Ekperimentisanje s duvanskim proizvodima, alkoholom i psihoaktivnim supstancama i njihovo redovno konzumiranje počinje sve ranije narušavajući sveukupno zdravlje mladih.</p> <p>Mladi su nezaštićeni i imaju visok prag tolerancije prema (onlajn) nasilju i rizicima po sopstvenu bezbjednost.</p> <p>Svaka deseta mlada osoba smatra da je ponekad neophodno primijeniti nasilje kao model rješavanja sukoba.</p> <p>Saobraćajne nesreće su evidentirane među osnovnim uzrocima smrti mladih.</p> <p>Tek (gotovo) svaka četvrta mlada osoba u velikoj mjeri vjeruje da je na internetu bezbjedna.</p> <p>Ugroženi prirodni resursi, izvori hrane, neodrživa poljoprivreda i loš životni standard negativno utiču na mlade (i na sveukupnu populaciju). Pored direktnog uticaja na zdravlje, negativan efekat se ogleda i u osjećaju nemoći i odustajanju od učešća.</p>

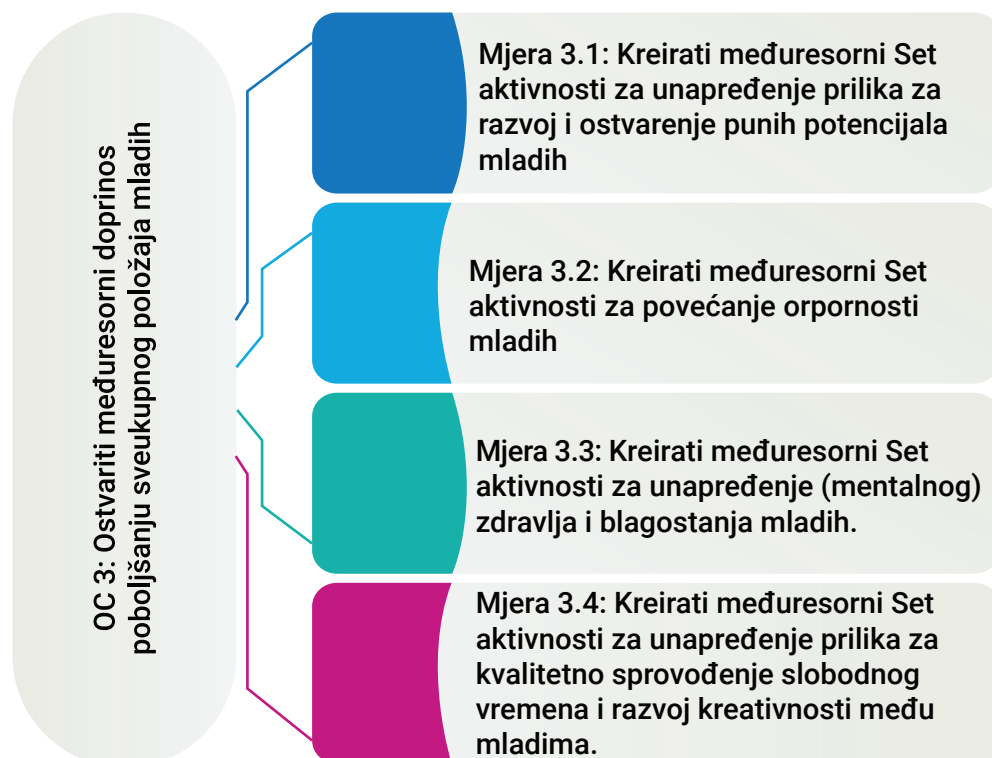
<p>Ograničena je raznovrsnost kulturno-umjetničkih sadržaja za mlade.</p> <p>Mladi se uglavnom ne smatraju kreativnim stvaraocima/teljicama, a to posebno važi za mlade muškarce.</p> <p>Veliki broj mladih nema hobi.</p> <p>Sportsko-rekreativne aktivnosti nijesu podjednako dostupne svim mladima, a čak i kad jesu, tek manje od polovine adolescenata/kinja dio slobodnog vremena provodi uz sport.</p> <p>Svaka druga mlada žena se nikada ne bavi fizičkom aktivnošću.</p>	<p>Mladi slobodno vrijeme ne provode konzumirajući niti kreirajući sadržaje iz domena kulture. I onaj mali procenat mladih koji se smatra kreativnim stvaraocima/teljicama, često odlazi u potrazi za boljim uslovima za razvoj.</p> <p>U sportu je prisutna nejednakost u podršci za različite sportove i u odnosu na pol, te je vidljiv odliv sportskih talenata, na lokalnom, regionalnom i državnom nivou, te odustajanje mladih od sportske karijere.</p> <p>Nedovoljno bavljenje fizičkim aktivnostima, pogotovo kod mladih djevojaka, može izazvati dugoročne posljedice po sveukupno zdravlje i blagostanje.</p>
--	--

Na ključni problem prepoznat u ovoj oblasti odgovara se operativnim ciljem 3:

OC3: Ostvariti međuresorni doprinos poboljšanju sveukupnog položaja mladih

Kako bi se realizovao ovaj operativni cilj, na osnovu identifikovanih uzroka problema, definisane su sljedeće mjere:

MJERA 3.1: Kreirati međuresorni Set aktivnosti za unapređenje prilika za razvoj i ostvarenje punih potencijala mladih.

Opis mjere: S ciljem unapređenja položaja mladih, primarno izgradnje njihovih kompetencija, te unapređenja konkurentnosti na tržištu rada i osamostaljivanja, potrebno je osmisлити međuresorni Set aktivnosti za unapređenje prilika za razvoj i ostvarivanje punog potencijala mladih. Ovaj Set aktivnosti za buduće djelovanje treba biti rezultat zajedničkih napora različitih sektora, a na osnovu prethodno sprovedenih konsultacija s mladima i akterima omladinske politike. Dodatno, isti treba da osigura koordinisani pristup i efikasne odgovore na prioritizovane izazove, s ciljem poboljšanja položaja mladih. Posebna pažnja treba biti posvećena integraciji digitalne i rodne perspektive, kao i procjeni uticaja aktivnosti na marginalizovane grupe mladih, uključujući mlade s invaliditetom, LGBTIQ mlade, mlade Rome/kinje i Egipćane/ke, mlade iz socijalno ugroženih porodica, mlade migrante/kinje i druge. Takođe, neophodno je da se u dizajn Seta mjera uključe sami mladi i NVO.

S obzirom na specifičnost analiziranih izazova, ovaj Set aktivnosti treba minimalno da uključi sljedeće aspekte:

- a. U okviru programa rada omladinskih servisa, kao i kroz aktivnosti omladinskog rada i neformalnog obrazovanja i informisanja, obuhvatiti mogućnosti razvoja kompetencija mladih u funkcionalnoj pismenosti, digitalnoj i finansijskoj pismenosti, karijernom razvoju, kao i poboljšanje identifikovanih nedostajućih kompetencija kod mladih, posebno marginalizovanih grupa, kako bi se povećala njihova konkurentnost na tržištu rada.
- b. U saradnji s Ministarstvom ekonomije i turizma i Ministarstvom rada i socijalnog staranja, revidirati, unaprijediti i uspostaviti specifične i ciljane aktivnosti podrške zapošljavanju i osamostaljivanju mladih žena i muškaraca, i u njihovu realizaciju uključiti CIPS, Biroe za zapošljavanje, Centre za socijalni rad i druge institucije. Ove aktivnosti primarno treba da uključe mlade koji se nalaze u nepovoljnom položaju i koji su u riziku od siromaštva. Dodatno, treba predvidjeti i aktivnosti za podršku mladima u suočavanju sa zloupotrebama na tržištu rada i zaštiti na radu, posebno u kontekstu rodno zasnovane diskriminacije. Pored toga, zajedničkim naporima treba definisati aktivnosti za veću podršku preduzetništvu mladih, uključujući društveno, zeleno i žensko preduzetništvo. Poseban fokus staviti na aktivnosti koje doprinose suzbijanju patrijarhalnih normi i rodno zasnovanih stereotipa kada je u pitanju ekonomsko osnaživanje žena, kao i odabir zanimanja.
- c. U okviru svih nivoa formalnog obrazovanja, u saradnji s Ministarstvom prosvjete, unaprijediti i kreirati specifične i ciljane aktivnosti za mlade, nastavno osoblje i ostalo stručno osoblje kako bi se pružila podrška mladima u razvoju njihovih individualnih talenata, karijernom napredovanju i sticanju kompetencija neophodnih za samostalan život i život u digitalnom dobu.
- d. Inicirati razvoj mehanizama podrške mladima za samostalno stanovanje u saradnji s Kabinetom predsjednika Vlade, Ministarstvom ekonomije i turizma, Ministarstvom finansija i Ministarstvom rada i socijalnog staranja.
- e. Uputiti inicijativu i doprinijeti razvoju institucionalno-strateškog odgovora, kako bi se osigurala „cirkulacija mozgova”, i razviti i sprovesti aktivnosti podrške mladima koji se vraćaju sa studija/profesionalnog usavršavanja iz inostranstva.

Ključni nosioci i partneri: Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo ekonomije i turizma, Ministarstvo finansija i Kabinet predsjednika Vlade

Ostali partneri: univerziteti, jedinice lokalne samouprave, NVO, međunarodne organizacije

U procesu izrade Strategije za mlade predloženo je niz ideja za aktivnosti u ovoj oblasti, kao što su: pravna savjetovališta za mlade u vezi s radnim pravom i zaštitom na radu, podrška razvoju socijalnih preduzeća mladih i preduzetništva mladih kroz oslobađanje mladih preduzetnika/ca od nameta u prvim godinama rada, osnivanje resursnih centara za preduzetništvo mladih, osnivanje Garantnog fonda za mlade, uspostavljanje *coworking* prostora unutar postojećih omladinskih servisa i drugih javnih prostora. Takođe, neophodno je uključiti mlade s manjim mogućnostima u programe praksi kako bi im bili dostupniji i kako bi se omogućile jednake šanse za sve mlade, podsticali poslodavci da zapošljavaju mlade kroz finansijske mjere i ostvarila saradnja s dijasporom radi podrške preduzetničkim idejama mladih. Dodatno, predlaže se podrška razvoju mekih vještina mladih u okviru servisa CIPS-ova, uvođenje programa karijernog savjetovanja na univerzitetima, uspostavljanje studentskih servisa za podršku zapošljavanju na privremenim i povremenim poslovima, kao i posebni programi aktivacije mladih iz porodica pogođenih siromaštvom. Pored toga, treba sprovesti i informativne kampanje o cjeloživotnom učenju, razviti sistem za evidenciju mladih koji studiraju van Crne Gore, uspostaviti servise podrške za mlade koji se vraćaju u Crnu Goru, uvesti i unaprijediti koncepte servisnog učenja u formalnom i neformalnom obrazovanju, jačati kapacitete mladih za inovacije u omladinskim servisima, te promovisati konkurse i finansiranja mladih inovatora/ki u omladinskim servisima.

Konačno, treba raditi na osnivanju Fonda za stipendiranje studija i obrazovnih programa u inostranstvu, uz obavezu radnog angažmana u Crnoj Gori nakon završenih studija, i razviti program podrške osamostaljivanju mladih kroz podršku i subvencije za iznajmljivanje i kupovinu stambenog prostora.

MJERA 3.2: Kreirati međuresorni Set aktivnosti za povećanje inkluzije i otpornosti mladih

Opis mjere: S ciljem unapređenja položaja mladih, primarno u domenima smanjenja nejednakosti i diskriminacije pojedinih grupa mladih, prevenciji nasilja, kao i povećanja otpornosti na negativne pojave kao što su polarizacija i govor mržnje, potrebno je osmisliti međuresorni Set aktivnosti za povećanje inkluzije i otpornosti mladih. Ovaj Set aktivnosti za buduće djelovanje trebalo bi da bude rezultat zajedničkih napora različitih sektora, a na osnovu prethodno sprovedenih konsultacija s mladima i akterima omladinske politike. Dodatno, isti treba da omogući koordinisan pristup i osigura smislene odgovore na prioritizovane izazove, s ciljem poboljšanja položaja mladih. Posebna pažnja treba biti posvećena integraciji digitalne i rodne perspektive, kao i procjeni uticaja aktivnosti na marginalizovane grupe mladih, uključujući mlade s invaliditetom, LGBTIQ mlade, mlade Rome/kinje i Egipćane/ke, mlade iz socijalno ugroženih porodica, mlade migrante/kinje i druge.

S obzirom na specifičnost analiziranih izazova, ovaj Set aktivnosti treba minimalno da uključi sljedeće aspekte:

- a. U okviru programa rada omladinskih servisa, kao i kroz aktivnosti omladinskog rada i neformalnog obrazovanja i informisanja, obuhvatiti prilike za razvoj kompetencija mladih u smislu razvoja političke i medijske pismenosti, kulture

dijaloga, interkulturalizma, inkluzivnosti, solidarnosti, rodne ravnopravnosti, kao i kompetencija za suočavanje s izazovima vezanim za prisutno (rodno zasnovano) nasilje, govor mržnje i diskriminaciju. Takođe, potrebno je ohrabrivanje mladih da uzmu učešća i daju svoj doprinos razvoju odgovora na ove teme.

- b. U okviru svih nivoa formalnog obrazovanja, u saradnji s Ministarstvom prosvjete, unaprijediti postojeće i kreirati nove specifične i ciljane aktivnosti za mlade, nastavno osoblje i ostalo stručno osoblje kako bi se pružila podrška mladima za razvoj političke i medijske pismenosti i kompetencija za izgradnju bezbjednog, inkluzivnog i po mjeri mladih muškaraca i žena školskog ambijenta, kao i za suočavanje s izazovima vezanim za prisutno (rodno zasnovano) nasilje, govor mržnje, diskriminaciju.
- c. U okviru institucija u nadležnosti Ministarstva rada i socijalnog staranja i Ministarstva ljudskih i manjinskih prava revidirati, a u okviru Ministarstva pravde unaprijediti i kreirati specifične i targetirane aktivnosti za ciljanu podršku mladima iz različitih marginalizovanih grupa radi potpunog ostvarivanja zagarantovanih prava.
- d. U saradnji s Ministarstvom javne uprave i Ministarstvom kulture i digitalnih medija razviti aktivnosti za jačanje kapaciteta medija da doprinesu inkluziji i otpornosti mladih, te borbi protiv rodno zasnovanog govora mržnje, seksizma i rodni stereotipa, te jačanju kapaciteta mladih da pružaju alternativne narative i promovišu bezbjedno i inkluzivno digitalno građanstvo.

Ključni nosioci i partneri: Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo

pravde, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo javne uprave i Ministarstvo kulture i digitalnih medija

Ostali partneri: univerziteti, jedinice lokalne samouprave, NVO, međunarodne organizacije

U procesu izrade Strategije za mlade predloženo je niz ideja za aktivnosti u ovoj oblasti, kao što su aktivnosti o kulturnim različitostima, solidarnosti, s fokusom na suzbijanju govora mržnje. Takođe, neophodno je jačati medijsku pismenost i otpornost na govor mržnje, senzibilisati medije o ulozi mladih u kreiranju medijskog sadržaja i promovisanju pozitivnih priča. Neophodno je jačati kapacitete za prepoznavanje i prijavljivanje govora mržnje, obučavati roditelje o društvenoj koheziji i kreirati i sprovesti obuke za nastavnike/ce o prepoznavanju i adresiranju govora mržnje. Dodatno, predlaže se: kreiranje kulturnog i medijskog sadržaja koji omogućava mladima da razgovaraju o aktuelnim temama, revidiranje plana đačkih ekskurzija kako bi svi mladi imali priliku da posjete sve opštine u Crnoj Gori, obuke i edukacije za mlade iz marginalizovanih grupa o antidiskriminacionim politikama, te organizacija posjeta mladima iz ruralnih područja kako bi se uključili u aktivnosti omladinskih servisa s fokusom na osnaživanje marginalizovanih grupa, posebno djevojaka i žena.

MJERA 3.3: Kreirati međuresorni Set aktivnosti za unapređenje zdravlja i dobrobiti mladih

Opis mjere: S ciljem unapređenja položaja mladih, primarno pri suočavanju s izazovima po zdravlje, mentalno zdravlje i sveukupno blagostanje, potrebno je osmisliti međuresorni Set aktivnosti za unapređenje prilika za unapređenje zdravlja i dobrobiti mladih. Ovaj Set aktivnosti za buduće djelovanje trebalo bi da bude rezultat zajedničkih napora različitih sektora, a na osnovu prethodno sprovedenih konsultacija s mladima i akterima omladinske politike. Dodatno, isti treba da omogućiti

koordinisan pristup i osigura smislene odgovore na prioritetizovane izazove, s ciljem poboljšanja položaja mladih. Posebna pažnja treba biti posvećena integraciji digitalne i rodne perspektive, kao i procjeni uticaja aktivnosti na marginalizovane grupe mladih, uključujući mlade s invaliditetom, LGBTIQ mlade, mlade Rome/kinje i Egipćane/ke, mlade iz socijalno ugroženih porodica, mlade migrante/kinje i druge.

S obzirom na specifičnost analiziranih izazova, ovaj Set aktivnosti treba minimalno da uključi sljedeće aspekte:

- a. U okviru programa rada omladinskih servisa, kao i kroz aktivnosti omladinskog rada i neformalnog obrazovanja i informisanja, obuhvatiti prilike za podršku mladima za očuvanje mentalnog zdravlja, prilike za razvoj kompetencija mladih u smislu razvoja kulture nenasilja, zaštite od nasilja (uključujući i onlajn nasilje), te suočavanja s kriznim situacijama, suočavanja s izazovima bolesti zavisnosti i rizičnim ponašanjima, informisanja mladih o seksualno-reproduktivnom zdravlju, zdravstvenoj pismenosti i očuvanju mentalne higijene, klimatskim promjenama, zaštiti životne sredine i saobraćajnoj kulturi, te ohrabriti mlade da uzmu učešće i daju svoj doprinos razvoju odgovora na ove teme.
- b. U okviru sistema formalnog obrazovanja (osnovno, srednjoškolsko, visokoškolsko) revidirati, unaprijediti i kreirati specifične i targetirane aktivnosti za mlade, nastavni kadar i ostalo stručno osoblje za podršku mladima za očuvanje mentalnog zdravlja, podršku mladima pri razvoju kompetencija za kulturu nenasilja, zaštitu od nasilja (uključujući i onlajn nasilje), te suočavanja s kriznim situacijama, suočavanja s izazovima bolesti zavisnosti i rizičnim ponašanjima, informisanja mladih o seksualno-reproduktivnom zdravlju, klimatskim promjenama, zaštiti životne sredine i saobraćajnoj kulturi.
- c. Realizovati aktivnosti za unapređenje servisa za mlade, kao i jačanje kapaciteta roditelja u okviru mreže domova zdravlja i drugih institucija u nadležnosti Ministarstva zdravlja s ciljem veće dostupnosti specifičnih i targetiranih aktivnosti za podršku mladima pri suočavanju s izazovima po mentalno i fizičko zdravlje i nasiljem, kao i s ciljem smanjenja štete u slučajevima rizičnog ponašanja i bolesti zavisnosti.
- d. U saradnji s Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Ministarstvom unutrašnjih poslova i Ministarstvom javne uprave razviti aktivnosti s ciljem prevencije svih vrsta nasilja, uključujući onlajn nasilje, radikalnog i ekstremnog ponašanja, kao i direktnih aktivnosti podrške mladima za onlajn bezbjednost, zaštitu podataka i sl.
- e. U okviru djelovanja Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, sprovesti aktivnosti s ciljem usporavanja klimatskih promjena, te s Ministarstvom poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva raditi na sprovođenju programa održive poljoprivrede. Zajednički sprovesti aktivnosti s ciljem pokrivanja ostalih elemenata održivog razvoja - uključujući mlade u relevantne aktivnosti, projekte i tijela.

Ključni nosioci i partneri: Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo javne uprave

Ostali partneri: univerziteti, jedinice lokalne samouprave, NVO, međunarodne organizacije

U procesu izrade Strategije za mlade, predloženo je niz ideja za aktivnosti u ovoj oblasti, kao što su programi neformalnog obrazovanja o ublažavanju klimatskih promjena, zaštiti životne sredine, održivim prirodnim resursima i održivoj poljoprivredi. Takođe je potrebno promovisati „zeleni transport” kroz saradnju s lokalnim samoupravama, podržati mlade u razvoju „zelenih ideja”, osnaživati mlade u borbi protiv klimatskih promjena. Pored toga, predlaže se i organizacija obuka za unapređenje mentalnog zdravlja mladih kroz razvoj funkcionalnih vještina zdravstvene pismenosti, kao i obezbjeđenje besplatne, dostupne psihološke podrške mladima, uključujući podršku studentima i studentkinjama u studentskim domovima i na univerzitetskim jedinicama, obuke za roditelje adolescenata/kinja o mentalnom zdravlju, radionice za nastavnike/ce o mentalnoj higijeni mladih, te kontinuirano istraživanje o mentalnom zdravlju mladih. Dodatno se predlaže jačanje svijesti o bezbjednom učešću u saobraćaju i alternativnim i zdravim vidovima mobilnosti, podizanje nivoa saobraćajne kulture među mladima, uključivanje tema saobraćajne kulture u obrazovni kurikulum, uspostavljanje servisa za prevenciju i reagovanje na nasilje, i organizacija radionica o zdravim stilovima života, uključujući prevenciju gojaznosti, HIV/AIDS-a, zaštitu reproduktivnog zdravlja i prevenciju upotrebe alkohola, pušenja i psihoaktivnih supstanci.

Takođe, značajan program je obuka za inkluzivno liderstvo mladih koju implementira Specijalna olimpijada, a čiji je cilj podizanje svijesti mladih u vezi sa važnošću poznavanja i poštovanja ljudskih prava, tolerancije i različitosti, i odgovara na potrebe koje nastavnici/e, stručni saradnici/e i asistenti/kinje u nastavi prepoznaju u vezi s

njegovanjem osjećaja pripadnosti kod mladih s intelektualnim smetnjama, naročito u periodu kada ulaze u pubertet. Osim toga, program obuke za lidere/ke nudi sticanje dragocjenih vještina i značaj saradnje s drugima iz različitih sredina. Inkluzivno liderstvo mladih predstavlja davanje prilike mladim ljudima svih sposobnosti da budu lideri/ke u svojim školama i zajednicama. Ove leaderske aktivnosti učenicima/ama pomažu da nađu svoj glas i uče ih kako da postanu pokretači/ce promjena u svojim zajednicama, tako što će promovisati jednakost i prihvatanje.

MJERA 3.4: Kreirati međuresorni Set aktivnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj kreativnosti mladih

Opis mjere: S ciljem unapređenja položaja mladih, primarno kroz kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoja kreativnosti i sportskih navika među mladima, potrebno je osmisliti međuresorni Set aktivnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj kreativnosti mladih. Ovaj Set aktivnosti za buduće djelovanje trebalo bi da bude rezultat zajedničkih napora različitih sektora, a na osnovu prethodno sprovedenih konsultacija s mladima i akterima omladinske politike. Dodatno, isti treba da omogući koordinisan pristup i osigura smislene odgovore na prioritizovane izazove, s ciljem poboljšanja položaja mladih. Posebna pažnja treba biti posvećena integraciji digitalne i rodne perspektive, kao i procjeni uticaja aktivnosti na marginalizovane grupe mladih, uključujući mlade s invaliditetom, LGBTIQ mlade, mlade Rome/kinje i Egipćane/ke, mlade iz porodica pogođenih siromaštvom, mlade migrante/kinje i druge.

S obzirom na specifičnost analiziranih izazova, ovaj Set aktivnosti treba minimalno da uključi sljedeće aspekte:

a. U okviru programa rada omladinskih servisa, kao i kroz aktivnosti omladinskog rada i neformalnog obrazovanja i informisanja, obuhvatiti prilike za kvalitetno provođenje slobodnog vremena, razvoj kompetencija mladih u smislu kreiranja i promovisanja sadržaja iz domena kulture, sporta i rekreacije. Poseban fokus staviti na uključivanje većeg broja djevojaka i mladih žena u sportske i rekreativne aktivnosti.

stručno osoblje za podršku mladima pri pronalaženju hobija, razvoju kreativnosti, te promociji kreiranih sadržaja.

Ključni nosioci i partneri: Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo prosvjete

b. U okviru mreže centara za kulturu, pozorišta i drugih institucija u nadležnosti Ministarstva kulture i medija, revidirati, unaprijediti i kreirati specifične i targetirane aktivnosti za podršku mladima kao konzumentima/kinjama i kreatorima/kama kulturnih sadržaja, posebno novih i alternativnih formi.

Ostali partneri: univerziteti, jedinice lokalne samouprave, NVO, međunarodne organizacije

c. U okviru mreže sportskih klubova i drugih institucija u nadležnosti Ministarstva sporta i mladih, revidirati, unaprijediti i kreirati specifične i targetirane aktivnosti za podršku mladima, a posebno za podršku afirmaciji mladim ženama u sportu, kao učesnicima/ama i kreatorima/kama sportsko-rekreativnih sadržaja, posebno novih i alternativnih formi. Poseban fokus staviti na uključivanje većeg broja djevojaka i mladih žena u sportske i rekreativne aktivnosti. U okviru sistema formalnog obrazovanja (osnovno, srednjoškolsko, visokoškolsko), revidirati, unaprijediti i kreirati specifične i targetirane aktivnosti za mlade, nastavni kadar i ostalo

U procesu izrade Strategije za mlade predloženo je niz ideja za aktivnosti u ovoj oblasti, kao što su podsticanje mladih na stvaranje i konzumiranje kulturnih sadržaja, s posebnim fokusom na mlade iz ruralnih područja, uspostavljanje redovnog (su) finansiranja za mlade kulturne stvaraocice/teljke i umjetnike/ce, te podršku kroz konkurse Ministarstva kulture. Takođe je važno staviti poseban naglasak na ruralna područja i obezbjeđenje pristupačnosti sportskim aktivnostima u tim područjima. Predlaže se i pružanje popusta mladima za prisustvovanje kulturnim i sportskim događanjima, organizacija sportsko-rekreativnih programa za mlade, promovisanje neformalnog obrazovanja i kulturnih sadržaja kroz oslikavanje murala širom Crne Gore od strane mladih umjetnika/ca, organizacija karavana za promociju kulturno-istorijskog sadržaja namijenjenog mladima, podrška neformalnim kulturnim stvaraocima/teljkama za konzumiranje kulturnih sadržaja, kao i organizacija radionica za razvoj kreativnih vještina i preduzetništva među mladima kroz kreiranje kreativnih rukotvorina.

Očekivani rezultati i indikatori učinka

Očekivani efekti, odnosno, **rezultati** realizacije navedenih ciljeva, kroz unaprijeđenu međuresornu saradnju, su:

1. Adekvatniji i efektivniji koordinisani međuresorni doprinos poboljšanju položaja mladih.
2. Mladi imaju raznovrsne prilike za pristup tržištu rada, a proces zapošljavanja se bazira na meritornim, transparentnim i fer procesima.
3. Mladi imaju jednake prilike za usavršavanje i učenje u svim regijama Crne Gore. Sastavni dio formalnog obrazovanja je i proces izučavanja praktičnih znanja i vještina za život, odnosno, sticanja kompetencija i sistematičnih osnovnih znanja o: karijernom razvoju i zapošljavanju, menadžmentu, preduzetništvu, radnim pravima, kulturi dijaloga, interkulturalizmu, inkluzivnosti, solidarnosti, toleranciji i empatiji, prihvatanju različitosti, ljudskim i manjinskim pravima, kulturi i kreativnosti, sportu i rekreaciji, klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine, održivoj poljoprivredi, saobraćajnoj kulturi, bezbjednosti na internetu, građanskim pravima i obavezama, digitalnoj i medijskoj pismenosti, finansijskoj pismenosti, aktivizmu, mentalnom zdravlju, seksualno-reproduktivnom zdravlju i zdravim stilovima života, rizičnim ponašanjima, štetnosti pretjerane izloženosti ekranima i masovnim medijima, odgovornom i bezbjednom učešću u saobraćaju, onlajn bezbjednosti i drugim.
4. Niži je stepen govora mržnje, etničkog distanciranja i diskriminacije među svim grupama mladih ljudi, a tome doprinose različiti akteri koji rade s mladima i mediji.
5. Mladi iz marginalizovanih grupa informisani su o svojim pravima, a njihovi stavovi i potrebe s posebnim senzibilitetom se uzimaju u obzir prilikom kreiranja javnih politika.
6. Poboljšana je percepcija mladih o budućnosti u Crnoj Gori. Emigracije mladih iz Crne Gore su smanjene, a povratak podstaknut.
7. U svim opštinama mladi imaju jednake i kontinuirane prilike i podršku za učešće i konzumiranje dostupnih i raznovrsnih kulturnih i sportskih sadržaja.
8. Organizovano je sistemsko i aktivno uključivanje mladih u održivu poljoprivredu, zaštitu životne sredine i sprečavanje negativnih efekata klimatskih promjena, što doprinosi očuvanju prirodnih resursa, boljem kvalitetu života i održivosti.
9. Unaprijeđeno je zdravlje mladih, u prvom redu mentalno, smanjeno prisustvo rizičnih ponašanja i podignut nivo informisanosti o zdravim stilovima života, seksualno-reproduktivnom zdravlju, te bolestima zavisnosti.
10. Bezbjednost mladih je na visokom nivou, kako u fizičkom, tako i u virtuelnom svijetu. Mladi ne pribjegavaju nasilju kao modelu za rješavanje sukoba.

U tabeli su predstavljeni indikatori učinka za operativni cilj 3: Ostvariti međuresorni doprinos poboljšanju sveukupnog položaja mladih

Indikator učinka	Početna vrijednost za 2023. godinu	Srednja vrijednost za 2025. godinu	Ciljna vrijednost za 2027. godinu
Procenat mladih ljudi koji žele da napuste Crnu Goru u potrazi za boljom budućnošću <i>Izvor podatka: Izvještaj Laboratorije za mlade Zapadnog Balkana</i>	U potrazi za boljom budućnošću 50% mladih želi da napusti Crnu Goru	U odnosu na postojeći procenat, broj mladih koji žele da napuste Crnu Goru će biti smanjen za 10% (45%)	U odnosu na postojeći procenat, broj mladih koji žele da napuste Crnu Goru će biti smanjen za 10% (40%)
Procenat mladih žena i mladih muškaraca koji smatraju da je govor mržnje prihvatljiv <i>Izvor podataka: istraživanje „Zajednička budućnost: Percepcije mladih o miru na Zapadnom Balkanu“</i>	Govor mržnje smatra prihvatljivim 44% mladih muškaraca Govor mržnje smatra prihvatljivim 40% mladih žena	Za 10% (u odnosu na postojeći procenat) smanjen procenat mladih muškaraca koji smatraju govor mržnje prihvatljivim Za 10% (u odnosu na postojeći procenat) smanjen procenat mladih žena koje smatraju govor mržnje prihvatljivim	Za 20% (u odnosu na postojeći procenat) smanjen procenat mladih muškaraca koji smatraju govor mržnje prihvatljivim Za 20% (u odnosu na postojeći procenat) smanjen procenat mladih žena koje smatraju govor mržnje prihvatljivim
Razvoj nacionalnih/ lokalnih servisa podrške mentalnom zdravlju mladih u Crnoj Gori <i>Izvor podatka: Izvještaj o radu Ministarstva zdravlja/ Instituta za javno zdravlje</i>	Nedovoljan broj servisa za podršku mentalnom zdravlju i zdravim stilovima života	Kreiran minimum jedan novi program za podršku mentalnom zdravlju mladih	U svim opštinama na teritoriji Crne Gore uspostavljen je lokalni servis podrške mentalnom zdravlju mladih
Procenat mladih koji koriste kulturne, sportske i kreativne aktivnosti u Crnoj Gori <i>Izvor podatka: „Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava“, 2022.</i>	Trenutni procenat mladih koji nikada ne prisustvuju kulturnim dešavanjima: 43,7% (56,3% je prisustvovalo nekom od oblika kulturnih dešavanja) 25% mladih ne bavi se nijednim od oblika fizičke aktivnosti	Povećati procenat mladih koji prisustvuju/učestvuju u kulturnim dešavanjima za 10% Smanjiti procenat mladih koji se ne bavi nijednim od oblika fizičke aktivnosti za 5%	Povećati procenat mladih koji prisustvuju/učestvuju u kulturnim dešavanjima za 15% Smanjiti procenat mladih koji se ne bavi nijednim od oblika fizičke aktivnosti za 10%
Procenat mladih koji smatra da je primjena nasilja prihvatljiv model rješavanja sukoba <i>Izvor podatka: Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19.</i>	Da je ponekad neophodno primijeniti nasilje kao model rješavanja sukoba smatra 10,5% mladih (2018/19) ¹⁸¹	Smanjenje u odnosu na postojeći podatak je 5%	Smanjenje u odnosu na postojeći podatak je 10%

181 Studija o mladima u Crnoj Gori, FES, 2018/19, podacima pristupljeno 5. 10. 2022. na linku <https://bit.ly/3ynt230>